

The position of islamic ethics in accounting

Soodabeh Moezzi *

Ph.D Student in Accounting, Department of Accounting, Tonekabon branch, Islamic Azaad University, Tonekabon, Iran.

Article History

Received: 28 August, 2024

Revised: 17 October, 2024

Accepted: 04 November, 2024

Keywords

Islamic ethical,
islamic accounting,
professional ethics,
ethical accounting.

Abstract

The information provided by the accountants should be significantly efficient, reliable, real and unbiased. In order to achieve this goal, in addition to having skills, experience and continuous training, accountants should have moral virtues such as honesty, realism and honesty. and perform their professional services in compliance with professional ethics and code of conduct. Therefore, the institutionalization of Islamic ethics in the accounting education system may have a direct effect on the accounting profession both in terms of economic behavior conditions and from the perspective of other cultural values, because it is expected that the provision of Islamic professional ethics will eliminate the deficiencies in to fix the existing professional code of ethics which is only based on the concept of rationalism. The aim of the present study is to explain the role of Islam and its ethical principles in solving the problems of the accounting profession and professional ethics based on the concept of pure rationalism in the present era. In addition to complying with the principles and standards in providing financial reports, accountants must also adhere to Islamic behavioral and ethical standards. Islamic beliefs and faith in the responsibility of accountability to God will lead to the provision of Islamic ethical behavior and performance of professional accountants.

Published by Shandiz Institute of Higher Education

How to cite this article:

Moezzi, S. (2025). The position of islamic ethics in accounting. Novel Explorations in Computational Science and Behavioral Management, 2(2), 106-120.

 <https://doi.org/10.22034/necsbm.2024.475714.1078>

openaccess

Extended Abstract

Introduction

The study explores the role of Islamic ethics in the accounting profession, emphasizing the need for ethical frameworks that align with Islamic principles. Traditional accounting ethics, rooted in rationalism and Western economic theories, often fall short in addressing the moral and spiritual dimensions required in Islamic societies. The research highlights the importance of integrating Islamic ethical values, such as honesty, justice, and accountability, into accounting practices to address

the shortcomings of conventional ethical codes. The study aims to provide a conceptual framework for developing an Islamic ethical code for accountants, ensuring that their professional conduct aligns with Islamic teachings and societal expectations.

Methodology

The research adopts a philosophical and theoretical approach, relying on a comprehensive review of existing literature and Islamic sources, including the Quran, Sunnah, and Islamic jurisprudence

* E-mail address: soodabeh_moezzi@yahoo.com

(Fiqh). The study is grounded in a library-based research methodology, analyzing prior studies and Islamic texts to derive a coherent conceptual model. The framework is developed by synthesizing Islamic ethical principles and their applicability to the accounting profession. The research also draws on the works of Islamic scholars and contemporary studies on ethics in accounting to provide a robust theoretical foundation.

Results and Discussion

The study identifies several key Islamic ethical principles that are relevant to the accounting profession, including:

1. **Tawhid (Oneness of God):** The belief in the absolute sovereignty of God and the accountability of human actions to Him forms the foundation of Islamic ethics. This principle emphasizes that accountants must act as trustees (Khalifah) of God, ensuring their work aligns with divine commandments.
2. **Accountability (Muhasabah):** Islamic ethics stress the importance of accountability not only to stakeholders but also to God. This principle requires accountants to provide transparent and accurate financial information, ensuring fairness and justice in financial reporting.
3. **Justice and Fairness (Adl):** The principle of justice is central to Islamic ethics. Accountants are expected to uphold fairness in their professional conduct, ensuring that financial reports reflect the true economic reality and do not mislead stakeholders.
4. **Trustworthiness (Amanah):** Accountants are entrusted with sensitive financial information, and Islamic ethics demand that they handle this information with integrity and confidentiality.
5. **Public Interest (Maslahah):** Islamic ethics prioritize the welfare of society over individual gains. Accountants are encouraged to consider the broader social impact of their decisions, ensuring that their work contributes to the well-being of the community. The study also discusses the limitations of conventional accounting ethics, which are often driven by profit maximization and

individualistic goals. In contrast, Islamic ethics provide a holistic framework that integrates moral, spiritual, and social dimensions into professional conduct. The research highlights the potential of Islamic ethics to address ethical dilemmas in accounting, such as earnings management, off-balance sheet items, and conflicts of interest, by promoting values like honesty, transparency, and social responsibility.

Conclusion

The study concludes that integrating Islamic ethical principles into the accounting profession can significantly enhance the moral and professional standards of accountants. By aligning accounting practices with Islamic values, such as justice, accountability, and trustworthiness, the profession can better serve the needs of society and uphold the principles of fairness and transparency. The research calls for the development of an Islamic ethical code for accountants, which would provide a comprehensive framework for ethical decision-making in line with Islamic teachings.

Furthermore, the study emphasizes the importance of incorporating Islamic ethics into accounting education to cultivate a new generation of accountants who are not only technically competent but also morally grounded. This integration would contribute to the development of a more ethical and socially responsible accounting profession, ultimately benefiting both the profession and society as a whole.

جایگاه اخلاق اسلامی در حسابداری

سودابه معزی*

دانشجوی دکتری حسابداری، گروه حسابداری، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.

چکیده

اطلاعات ارائه شده توسط حسابداران باید به‌طور قابل توجهی کارآمد، قابل اتکا، واقعی و بی‌غرضانه باشد. جهت نیل به این هدف حسابداران علاوه بر داشتن مهارت، تجربه و آموزش مستمر، باید از فضایل اخلاقی نظیر درستکاری، واقع‌بینی و صداقت برخوردار بوده و خدمات حرفه‌ای خود را با رعایت اخلاق و آیین رفتار حرفه‌ای انجام دهند. از این‌رو نهادینه کردن اخلاق اسلامی در سیستم آموزش حسابداری ممکن است هم از نظر شرایط رفتار اقتصادی و هم از دیدگاه ارزش‌های فرهنگی، اثر مستقیمی بر حرفه حسابداری داشته باشد، زیرا انتظار می‌رود که تأمین آیین اخلاق حرفه‌ای اسلامی نواقص موجود در آیین اخلاق حرفه‌ای موجود را که تنها مبتنی بر مفهوم عقل‌گرایی است، رفع نماید. هدف مطالعه حاضر تبیین نقش اسلام و اصول اخلاقی آن در رفع مشکلات حرفه حسابداری و آیین اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر مفهوم عقل‌گرایی صرف، در عصر حاضر است. حسابداران علاوه بر رعایت اصول و استانداردها در ارائه گزارش‌های مالی، بایستی به ضوابط رفتاری و اخلاقی اسلامی نیز پایبند باشند. اعتقادات اسلامی و ایمان به مسئولیت پاسخ‌گویی به خداوند، منجر به تأمین رفتار و عملکرد اخلاقی اسلامی حسابداران حرفه‌ای خواهد شد.

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۴

کلیدواژه‌ها:

اخلاق اسلامی

حسابداری اسلامی

اخلاق حرفه‌ای

حسابداری اخلاقی

Published by Shandiz Institute of Higher Education

استناد به مقاله:

معزی، سودابه (۱۴۰۳). جایگاه اخلاق اسلامی در حسابداری. کاوش‌های نوین در علوم محاسباتی و مدیریت رفتاری، (۲)، ۱۰۶-۱۲۰.

<https://necsbm.shandiz.ac.ir>

 <https://doi.org/10.22034/necsbm.2024.475714.1078>

openaccess

۱. مقدمه

۲۰۱۲) و حسابداران تعهداتی نسبت به سهامداران، اعتباردهندگان، کارکنان، تأمین‌کنندگان، دولت، حرفه حسابداری و عموم مردم دارند و باید به مسئولیت حرفه‌ای خود در حسابداری پایبند باشند. بنابراین اخلاق، روشی برای جلب اعتماد جامعه نسبت به حرفه حسابداری است (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۳؛ آذین‌فر و همکاران، ۱۴۰۱). اخلاق حسابداری برای حسابداران حرفه‌ای و کسانی که به خدمات حسابداری تکیه دارند، اهمیت زیادی دارد و حرفه حسابداری باید اصول اخلاقی و قوانینی را تدوین نماید که اعضای آن را ملزم به رعایت سطحی از خویشتن‌داری که ماورای الزامات قانونی و مقرراتی است، نماید (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ اسدی، ۱۳۹۳؛ آذین‌فر و همکاران،

یکی از مهم‌ترین نقش‌های حسابداری به‌عنوان رشته‌ای از دانش بشری، فراهم ساختن امکان پاسخ‌گویی مدیران سازمان‌ها و بنگاه‌های عمومی به اشخاص ذینفع است (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ احمدیان و آقایی، ۱۳۹۲؛ غلامی جمکرانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ آذین‌فر و همکاران، ۱۴۰۱؛ یوناندا و عبدالمجید^۱، ۲۰۱۱). حسابداری نقش مهمی در جامعه ایفا می‌کند و تصمیمات حسابداران بر رفاه و زندگی مردم تأثیرگذار است (رویایی و همکاران، ۱۳۹۱؛ حسینی و بابائی، ۱۳۹۸؛ کیدول و همکاران،^۲

¹ Yunanda & Abd Majid

² Kidwell et al.

۱۳۷۰؛ مطهری، ۱۳۷۱؛ مطهری، ۱۳۷۴؛ میرمعزی، ۱۳۹۵؛ رویایی و همکاران، ۱۳۹۱؛ علیدوست، ۱۳۹۵).

در تعریف دیگری، اخلاق را مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان تعریف کرده‌اند که به‌صورت اعمال و رفتاری که از خلقیات درونی انسان ناشی می‌شود و بروز ظاهری پیدا می‌کند. عموماً دامنه اخلاق را در حد رفتارهای فردی تلقی می‌کنند، اما رفتارهای فردی وقتی در سطح جامعه یا نهادهای اجتماعی تسری پیدا می‌کند، به نوعی اخلاق جمعی یا اجتماعی بدل می‌شود که ریشه در فرهنگ آن جامعه می‌دواند. امروزه در تجزیه و تحلیل رفتار سازمان‌ها پرداختن به اخلاق و ارزش‌های اخلاقی یکی از الزامات است. نماد بیرونی سازمان‌ها را رفتارهای اخلاقی آن‌ها تشکیل می‌دهد، که خود این مسئله مبتنی بر ارزش‌های درونی سازمان‌ها است (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۹).

۲. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر مبتنی بر رویکرد فلسفی و علمی بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای و از نوع پژوهش‌های تئوریک و نظری، مبتنی بر پیشینه تحقیقات مرتبط با موضوع است. بر اساس این رویکرد، هدف از این پژوهش، تبیینی منسجم و ارائه الگوی مفهومی از مبانی و چارچوب نظری تئوری‌های مربوطه است.

۳. ادبیات نظری

در دین اسلام، اخلاق به معنای شخصیت، طبیعت و سرشت است. کلمه اخلاق ارتباط بسیار نزدیکی با کلمه خالق و مخلوق دارد. بنابراین، اخلاق رابطه خوبی بین خالق و مخلوق و بین مخلوقات برقرار می‌کند (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۹). ابعاد اخلاق اسلامی بسیار پیچیده و فراگیر است، زیرا اخلاق اسلامی روابط بین انسان و خدا، سایر انسان‌ها، موجودات دیگر جهان و نیز رابطه انسان با خود درونی‌اش را در برمی‌گیرد. اخلاق اسلامی در کل به مطالعه روح انسان و ابعاد درونی و خارجی آن، شخصیت، اعمال و مسئولیت‌ها، ارتقای فضیلت‌ها، محافظت از گناهان و پاک‌سازی روح انسان و دیگر مفاهیم مرتبط با خوش‌بختی و بدبختی انسان می‌پردازد (کمالی، ۱۳۷۰؛ اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۳؛ جوهری و همکاران^۷، ۲۰۱۶). اسلام همواره بر اخلاق و رفتار اخلاقی تأکید می‌کند، ضوابط اخلاقی و اخلاق اسلامی در باورهای فردی و اجتماعی انسان نفوذ می‌کند (حسین و همکاران^۸، ۲۰۰۷).

۱۴۰۱؛ هلیس^۱، ۱۹۹۴؛ آلم^۲، ۱۹۹۸؛ بایدون و ویلت^۳، ۲۰۰۰؛ یایا و حمید^۴، ۲۰۰۴؛ ژاکلین و همکاران^۵، ۲۰۰۷).

اخلاق، ضابطه رفتاری است که در زندگی همه افراد اعمال می‌شود و به درستی یا نادرستی اعمال می‌پردازد (حسینی و بابائی، ۱۳۹۸؛ کی سو و وی گانت^۶، ۱۹۹۸). اخلاق در لغت بر وزن افعال و جمع واژه خُلُق است (طریحی، ۱۳۷۵؛ خواجوی و همکاران، ۱۳۹۹). خُلُق به صفت‌های نفس انسان گفته می‌شود؛ همان‌گونه که خُلُق به صفت‌های بدن گفته می‌شود. خُلُق و خُلُق در اصل یک چیز هستند اما خُلُق به هیئت‌ها، شکل‌ها و صورت‌هایی اختصاص یافته که با چشم دیده می‌شوند و خُلُق به قوا و سجایایی که با بصیرت درک می‌شوند. اخلاق از مهم‌ترین و باارزش‌ترین بحث‌های علوم دینی است و در اسلام بر آن پافشاری فراوان شده است؛ به‌گونه‌ای که پیامبر اکرم هدف بعثت خود را کامل کردن مکارم اخلاقی برشمرده است (مجلسی، ۱۳۶۱) و ملاک ایمان کامل را پایبندی به ارزش‌های اخلاقی دانسته‌اند، قرآن کریم نیز تزکیه نفس را یکی از هدف‌های رسالت پیامبر اکرم (ص) بیان کرده است (سوره آل‌عمران، آیه ۱۶۴).

عالمان اسلامی می‌گویند مجموع آموزه‌های اسلامی سه بخش است:

الف) بخش عقاید؛ یعنی مسائل و معارفی که باید آن‌ها را شناخت و به آن‌ها باورمند بود و ایمان آورد مانند مسئله توحید، صفت‌های ذات باری تعالی، نبوت عامه و خاصه.

ب) بخش اخلاق؛ یعنی مسائل و دستورهایی که درباره چگونه بودن انسان از نظر صفت‌های روحی و خصلت‌های معنوی است مانند عدالت، تقوا، شجاعت، عفت، حکمت، استقامت، وفا، صداقت و امانت.

ج) بخش احکام؛ یعنی مسائل مربوط به کار و عمل که چه کارهایی و چگونه باید انجام شود مانند نماز، روزه، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، بیع، اجاره، نکاح، طلاق و تقسیم ارث.

علمی که متصدی بخش اول است علم کلام بوده و علمی که عهده‌دار بخش دوم است، علم اخلاق نامیده می‌شود و علمی که بخش سوم را بر عهده دارد علم فقه نام گرفته است (کمالی،

¹ Helps

² Alam

³ Baydoun & Willet

⁴ Yaya & Hameed

⁵ Jackling et al.

⁶ Kieso & Weygandt

⁷ Johari et al.

⁸ Hossain et al.

همکاران، ۱۳۹۸؛ جهانشاد و حسینی الاصل، ۱۳۹۸؛ کلر^{۱۰}، ۲۰۰۷؛ شوکت^{۱۱}، ۲۰۱۷).

جدول ۱- اصول اخلاق در حسابداری مرسوم و حسابداری اسلامی

اصول اخلاق در حسابداری اسلامی	اصول اخلاق در حسابداری مرسوم
عدالت	صلاحیت
احسان	درستکاری
اصول اخلاقی سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (AAOIFI) که شامل درستکاری، خلافت، صداقت، تقوا، عدالت و ترس از خدا است.	رازداری
	اعتبار
پاسخ‌گویی در برابر خداوند	عینیت

اخلاق اسلامی به بخشی از آموزه‌های دین اسلام گفته می‌شود که از فضایل و رذایل اعمال انسان سخن می‌گوید. قرآن بر رشد اخلاقی انسان‌ها تأکید بسیار داشته و آن را از اهداف پیامبر (ص) برشمرده است. اخلاق اسلامی در اعتقاد به توحید و یکتاپرستی ریشه دارد و دین در حقیقت، پایه و مبنای اخلاق است. اعتقاد به خداوند محور و پشتوانه همه فعالیت‌های اخلاقی انسان در جامعه است. قرب به خداوند، انگیزه‌ای الهی در انسان ایجاد می‌کند و این انگیزه است که مبنای ارزش‌گذاری رفتارهای اخلاقی یک انسان دین‌مدار است. شهید مطهری می‌فرماید خداشناسی پایه اخلاق است. انسانیت، آدمیت و اخلاق، بدون داشتن شناخت خداوند معنا ندارد. به عبارتی هیچ امر معنوی بدون این‌که آن سرسلسله معنویات پایش به میان بیاید، معنا ندارد. اخلاق اسلامی با ویژگی‌های خاص و بعد متعالی خود تضمین‌کننده سعادت انسان‌ها در همه عصرها و ره‌توشه همه ره‌پویان راه کمال است. انسان‌ها با اعتقاد به این‌که خداوند بر همه چیز عالم است می‌دانند که بایستی پاسخ‌گوی اعمال خود در پیشگاه خداوند متعال باشند (احمد و همکاران، ۲۰۱۷). قرآن کریم، سنت و فقه منابع اصلی اخلاق اسلامی هستند:

- ۱- قرآن کریم: قرآن اولین منبع احکام و قوانین اسلامی است و توسط خداوند متعال بر پیامبر اکرم (ص) نازل شده است.
- ۲- سنت: به معنای قول، فعل و تقریر معصوم تکیه‌گاهی است که همواره در فهم دین به آن استناد شده است و در ردیف قرآن از آن یاد کرده‌اند.
- ۳- فقه: دانش کاشف و مبین شریعت است. کاشف حلال، حرام و اعتبارات الهی است و حاصل آن قضیه‌هایی است که با کوشش و اجتهاد فقیه از منابع استنباط و مستندهای شرعی استخراج می‌شود (احمد و احمد، ۲۰۱۷).

اگرچه شباهت‌هایی بین مفهوم و رویه اخلاق در حسابداری مرسوم و مفهوم اخلاق اسلامی وجود دارد، اما انطباق کامل اصول اخلاقی مرسوم با ارزش‌های اسلامی و شریعت، غیرممکن است. اخلاق حسابداری مرسوم و اخلاق اسلامی نه تنها در زمینه هدف، بلکه از نظر اصول بنیادی نیز از یکدیگر متفاوت هستند (احمد و همکاران^۱، ۲۰۱۷).

در دین اسلام باید و نیاید‌های ارزشی حاکم بر رفتار انسان مشخص شده است. حسابداران مسلمان علاوه بر پایبندی به اخلاق حرفه‌ای بایستی از اصول شریعت پیروی نمایند. در کشورهای اسلامی، حسابداری باید بتواند به کاربران مسلمان و نیز به جامعه اسلامی نسبت به انطباق عملیات واحد تجاری با اصول شریعت اطمینان دهد. به عبارتی، حسابداران نه تنها باید به هیئت مدیره پاسخ‌گو باشند، بلکه در صورت غفلت از وظیفه خود، در جهان آخرت نیز پاسخ‌گو خواهند بود (حسینی و بابائی، ۱۳۹۸؛ باکر و همکاران^۲، ۲۰۰۳؛ آلنی و آلنی^۳، ۲۰۱۲؛ احمد و احمد^۴، ۲۰۱۷). دین اسلام برنامه جامع زندگی برای مسلمانان است که نیازهای معنوی و مادی زندگی آن‌ها را در سطح فردی و اجتماعی پوشش می‌دهد. این برنامه زندگی مبتنی بر شریعت (تعالیم اسلام) است و همه جوانب زندگی مسلمانان از جمله روش حسابداری، ویژگی‌ها و استانداردهای اخلاقی حسابداران را دربر می‌گیرد. اخلاق اسلامی تأثیر مهمی در ایجاد رهنمودهای رفتار اخلاقی مناسب در حرفه حسابداری دارد و می‌تواند به حسابداران مسلمان در حل مسائل اخلاقی جهت اتخاذ تصمیمات مناسب کمک کند (شیروانی، ۱۳۷۸؛ ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ نیکومرام و همکاران، ۱۳۹۲؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۷؛ حیدرپور و همکاران، ۱۳۹۸؛ غلامی جمکرانی و همکاران، ۱۴۰۰؛ آذین‌فر و همکاران، ۱۴۰۱؛ ویلیامسون^۵، ۲۰۰۰؛ بکان و بدایوی^۶، ۲۰۰۵؛ دوسوکی^۷، ۲۰۰۸؛ ایتانی^۸، ۲۰۱۵).

شیلی^۹ (۲۰۱۸) معتقد است مشکل گزارشگری مالی مرسوم بر پایه اقتصاد سرمایه‌داری این است که نمی‌تواند حقوق ذینفعان و ذی‌حقان مختلف را به درستی نشان داده و همگان را از حرکت واحد تجاری در مدار عدالت اجتماعی، انصاف و رعایت حقوق دیگران مطمئن سازد (احمدیان و آقایی، ۱۳۹۲؛ حیدرپور و

¹ Ahmad et al.

² Bakar

³ Alani & Alani

⁴ Ahmad & Ahmed

⁵ Williamson

⁶ Beekun & Badawi

⁷ Dusuki

⁸ Itani

⁹ Shibly

¹⁰ Keller

¹¹ Shaukat

۱.۳. اصول راهبردی اخلاق حرفه‌ای مطرح شده در منابع اسلامی

برای تعیین مؤلفه‌های کاربردی اخلاق حرفه‌ای می‌توان از اصول راهبردی اخلاق حرفه‌ای مطرح شده در منابع اسلامی (قرآن، سنت و فقه) استفاده کرد. این اصول شامل احترام و تکریم دیگران، آزادی، عدالت، امانت ورزی (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۱؛ خواجه‌جو و منصوری، ۱۳۹۱؛ فرمهینی فراهانی و اشرفی، ۱۳۹۳؛ خواجه‌جو و همکاران، ۱۳۹۹)، صداقت، مسئولیت‌پذیری، مدارا و سعه‌صدر، نقادی و انتقادپذیری، اعتدال، فروتنی و مهربانی و در نهایت رازداری است.

۱.۱.۳. اصل احترام و تکریم دیگران (حرمت)

حرمت آدمی مهم‌ترین اصل اخلاقی و هدف عمده اخلاق‌ورزی است. انسان، صرف‌نظر از شغل، زبان و ویژگی‌های قومی و فرهنگی، موجود محترمی است. هرگونه تصمیم و اقدامی که به‌نحوی با ارزش ذاتی انسان منافات دارد، غیراخلاقی است. استخفاف، توهین، استهزا، به مسخره گرفتن افراد، آرا و باورهای آن‌ها از این جمله هستند. اخلاق حرفه‌ای چیزی جز رعایت حقوق مردم در کسب و کار نیست و مهم‌ترین حق مردم، احترام اصیل و نامشروط آن‌ها است (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۱). بنابراین، حفظ حرمت انسانی و شخصیت انسان‌ها باید محور روابط با آن‌ها باشد و حسابداران همواره این اصل را در ارتباطات خود مدنظر قرار دهند. این اصل را در مؤسسات حسابداری نیز باید به کار گرفت.

۲.۱.۳. اصل آزادی

آزادی فردی، از مهم‌ترین اصول اخلاقی و از اساسی‌ترین نیازهای وجودی است. آدمیت با آزادی حاصل می‌شود و با از دست دادن آزادی، انسانیت نیز از دست می‌رود. از نظر اسلام نیز آزادی یکی از اصیل‌ترین ارزش‌های نوع بشری به شمار می‌آید. در هر صورت، اسلام برای مردم، انواع آزادی چون آزادی طبیعی، فکری، سیاسی، مدنی و مذهبی را می‌خواهد (قربانی لاهیجی، ۱۳۸۴). این اصل اخلاقی را می‌توان از جنبه‌های درونی و بیرونی برای حسابداری نیز بکار برد. از سویی حسابداران باید در انجام وظایف خود از انفعالات نفسانی آزاد باشند و از سوی دیگر، روابطشان با ذینفعان باید به‌نحوی تنظیم شود که آزادی آن‌ها را سلب نکند. این اصل در مؤسسات حسابداری نیز قابلیت کاربرد دارد. عضویت در موسسه نباید باعث سلب آزادی فرد شود تا هر عضو موسسه

بتواند از حقوقی هم‌چون حفظ حریم شخصی، حق انتخاب، حق اظهارنظر، حق نقد و حق دفاع از منافع برخوردار باشد (خواجه‌جو و همکاران، ۱۳۹۹).

۳.۱.۳. اصل عدالت و انصاف

عدالت یکی از مهم‌ترین اصول اخلاق اسلام است. امام علی(ع) بارها به رعایت انصاف و عدالت توصیه می‌فرماید، انصاف و عدالت خواهی از جمله بارزترین ویژگی‌های آن حضرت بوده است. عدالت است که باعث جلب اعتماد مردم می‌شود و فرد می‌تواند وظیفه خود را به درستی انجام دهد (علیدوستی شهرکی، ۱۳۸۹؛ علیدوست، ۱۳۹۵). انصاف به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در ایجاد عدالت سازمانی، در نظام حسابداری و نظام پاسخ‌گویی مالی نقش مهمی را ایفا می‌کند. در آیین رفتار حرفه‌ای حسابداری انصاف به‌عنوان یکی از معیارهای مهم قضاوت در گزارشگری تأکید شده است، زیرا این پدیده تضمینی مبنی بر صحت و رعایت دقت در تهیه و تأیید صورت‌های مالی توسط حسابداران است. اگر بپذیریم که نظام حسابداری، یک جریان مبادله اطلاعات میان پاسخ‌گو و پاسخ‌خواه است، می‌توان گفت حسابدار عاملی است که به‌عنوان طرف سوم این مبادله وارد عمل می‌شود تا دو طرف را از ایجاد جریان روان اطلاعات مطمئن سازد و فایده‌مندی این نقش سوم فقط با رعایت انصاف تحقق می‌یابد. بنابراین، در حرفه حسابداری این اصل اساسی نیز باید مدنظر قرار گیرد.

۴.۱.۳. اصل وفای به عهد و پیمان

وفای به عهد و پیمان در نزد همه ملل محترم و مقدس است. در دین اسلام نیز وفای به عهد و پیمان بسیار توجه شده است، زیرا اگر به آن توجه نشود، در اثر هرج‌ومرج و بی‌نظمی، اعتماد انسان‌ها به یکدیگر، سلب و زیربنای روابط اجتماعی سست و زندگی مردم متلاشی می‌شود. این اصل اخلاقی نیز برای حسابداری هم‌چون تمامی حرفه‌ها، کاربرد دارد. حسابداران از سویی باید به پیمان‌هایی که خود با سازمان دارند عمل کنند و از سوی دیگر، در انجام وظایف خود بایستی به پیمان‌ها و قراردادهای سازمان با ذینفعان پایبند باشند.

۵.۱.۳. اصل امانت‌داری

امانت‌داری فضیلتی است که همه انسان‌ها فراتر از علایق مذهبی بر آن تأکید دارند و خیانت در امانت را رذیلت و مذموم می‌انگارند. یکی از اصول و ارکان اخلاق اسلامی نیز امانت‌داری

بی نظیری انجام دادند؛ از جمله این که از مردم خواستند که درباره ایشان انتقاد کنند و در سایه این انتقادپذیری، یکی از ابتکارات امام، تأسیس خانه عدالت‌خواهی بود (فرمehینی فراهانی و اشرفی، ۱۳۹۳). براین اساس، حسابداران باید در صورتی که رویه‌های نامناسبی را مشاهده کردند، آن را به مدیریت گوشزد نمایند.

۹.۱.۳. اصل مدارا و سعه‌صدر

یکی از اصول اخلاقی، ملایمت و نرمی در برابر دیگران است. سختی کار در محیط شغلی، وضعیت بحرانی، ناکامی‌ها و دشواری‌های معیشتی، افراد را به خشونت، سخت‌گیری، تندخویی و تنگ‌نظری می‌کشاند. در روابط حرفه‌ای و کاری، اصل بر مدارا است. سعه‌صدر یکی از ارزش‌های اصیل اسلامی است و به معنی تحمل و بردباری است. با توجه به اهمیت بردباری در امور حرفه‌ای، حضرت علی(ع) یکی از شروط گزینش کارگزاران خود را بردبار بودن آن‌ها قرار داده بود. در هر حرفه‌ای، فرد باید بردباری را پیشه خود سازد تا بتواند امور را به خوبی پیش ببرد (فرمehینی فراهانی و اشرفی، ۱۳۹۳). با توجه به حجم بالای کار حرفه حسابداری، پیروی از اصل مدارا و سعه‌صدر بسیار اهمیت دارد.

۱۰.۱.۳. اصل فروتنی و مهربانی

اصل فروتنی و مهربانی یکی دیگر از اصولی است که افراد حرفه‌ای در هر مقام و موقعیتی باید به آن توجه کنند. طرفین رابطه، در هر مقام و موقعیتی که باشند، اساس ارتباطشان باید مبتنی بر تساوی و نگاهی بدون کبر و غرور و پرهیز از تفاخر و برتری‌جویی باشد. بر اساس توصیه‌های امام علی(ع)، در روابط نه تنها نباید برتری‌ها را به رخ کشید، بلکه باید فروتن و مهربان بود. پیروی از این اصل می‌تواند الگویی برای ارتباط حسابداران با ذینفعان مختلف فراهم کند.

۱۱.۱.۳. اصل رازداری

رازداری با حفظ حریم خصوصی و با امانت‌داری اشتباه می‌شود. مراد از رازداری، این است که اگر به هر دلیلی به اسرار دست‌یافتیم، نباید آن را برای دیگران افشا کنیم. دستیابی به اسرار لزوماً از طریق ورود به حریم خصوصی نیست، بلکه افراد به طرق مختلف به اسرار دیگران وقوف می‌یابند. امروزه اطلاعات منشأ قدرت است و حفظ اطلاعات محرمانه و اسرار افراد یک اصل اخلاقی است. البته این اصل اخلاقی نامشروط نیست، بلکه در شرایطی که رازداری موجب خسارت جبران‌ناپذیر شود، افشا اسرار،

است که در دین مبین اسلام بر آن تأکید فراوانی شده است. اگرچه امانت دامنه گسترده‌ای دارد، تنها مواردی چون اموال، منابع انسانی، امکانات معنوی، اسرار دیگران، عفت انسان‌ها، محیط زیست و مهم‌تر از همه، خود کار و حرفه به کسب‌وکار و حرفه مربوط می‌شود (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۹). تلقی امانت‌دارانه از کار و انجام دادن امور با رویکرد امانت‌داری، اصلی اساسی در اخلاق است. اگر انسان کار و مسئولیت را امانت بداند، بی‌گمان حرمت آن را پاس می‌دارد و تلاش می‌کند به خوبی آن را پیش ببرد و بالنده سازد (مطهری، ۱۳۷۴). حسابداران باید وظایف و ارائه خدمات مورد انتظار از خود را امانت‌دارانه به انجام برسانند. از آن‌جا که محصول حسابداری، اطلاعات مورد نیاز ذینفعان است، اصل امانت‌داری در این حرفه اهمیت بیشتری می‌یابد. به عبارتی، هر گزارش حسابداری مورد استفاده طیف وسیعی از ذینفعان قرار می‌گیرد و در حقیقت هر کار ویژه‌ای از سوی افراد زیادی به امانت و به عهده حسابدار گذارده می‌شود و اهمیت رعایت این اصل را برای حرفه حسابداری دو چندان می‌سازد (خواجوی و منصور، ۱۳۹۱؛ خواجوی و همکاران، ۱۳۹۹).

۱۲.۱.۳. اصل صداقت

یکی از فضایل اخلاقی که در قوام و پایداری یک حرفه نقش مهمی دارد، صداقت در گفتار و عمل است. صداقت یکی از ارزش‌های اساسی و محوری در رفتار و اخلاق حرفه‌ای است و باعث ایجاد اعتماد می‌شود. اهمیت آن به حدی است که امام علی(ع) آن را نشانه ایمان می‌داند (فرمehینی فراهانی و اشرفی، ۱۳۹۳). براین اساس، حسابداران باید در ارائه اطلاعات به ذینفعان (درون‌سازمانی و برون‌سازمانی)، صادق باشند.

۱۳.۱.۳. اصل مسئولیت‌پذیری

کمال آدمی، به کمال مسئولیت‌پذیری او است. انسان هرچه در مسئولیت‌پذیری سستی ورزد، تباهی در کارش بیشتر خواهد بود و هرچه مسئولیت‌پذیری بیشتری داشته باشد، به کمال بیشتری دست می‌یابد. اصل مسئولیت‌پذیری، می‌آموزد که هرکس در هر مرتبه‌ای که باشد، در قبال تمامی امور، مسئول و پاسخ‌گو است. براین اساس، حسابداران باید در انجام وظایف خود (تهیه و ارائه گزارش‌های مالی) مسئولیت‌پذیر باشند.

۱۴.۱.۳. اصل نقادی و انتقادپذیری

حضرت علی(ع) در تأکید بر سازمان‌های کارآمد و حکومت مردم‌سالاری و برای این که اجحاف حقی واقع نشود، اقدامات

آن‌ها، اطلاعات لازم جهت محاسبه و پرداخت وجوه شرعی (خمس، زکات، احسان و انفاق)، توسط واحد تجاری به نیابت از سهامداران، اطلاعات مربوط به منابع و مصارف جریان‌های نقدی متناسب با اهداف حسابداری اسلامی، اطلاعات لازم برای ارزیابی مسئولیت امانی بانک‌های اسلامی در حفاظت از حقوق سپرده‌گذاران و نیز اطلاعات مربوط به ایفای مسئولیت اجتماعی از جمله مسائل زیست محیطی توسط واحد تجاری اسلامی است (جهانشاد و حسینی الاصل، ۱۳۹۸؛ بدشاه و همکاران، ۲۰۱۷). از این منظر، مباشرت و پاسخ‌گویی ریشه در مفهوم خلیفه الله بودن انسان و به معنی حساب‌دهی کامل افراد در مقابل وظایف سپرده شده به آن‌ها و حساب‌خواهی سایرین نسبت به امانت‌های در اختیار آن‌ها است؛ بنابراین به نظر می‌رسد در گزارشگری مالی اسلامی، تمرکز بر شکلی از پاسخ‌گویی اجتماعی و افشا کامل اطلاعات باشد (نجفی، ۱۳۹۱؛ حیدرپور و همکاران، ۱۳۹۸؛ جهانشاد و حسینی الاصل، ۱۳۹۸؛ خواجه‌جو و همکاران، ۱۳۹۹؛ لوییس، ۲۰۰۱؛ یوناندا و همکاران، ۲۰۱۱؛ بدشاه و همکاران، ۲۰۱۷)

۳.۲.۳. مفهوم مصلحت (منفعت عمومی)

از نظر لغوی، مصلحت به معنی سود یا منفعت عمومی بوده (کاملی، ۲۰۰۷) و از نظر کاربردی به‌عنوان چیزی تعریف می‌شود که مربوط به گذران زندگی، مکمل معیشت و مورد تأکید عقل و احساسات است (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ عبدالرحمان، ۲۰۰۳؛ یوناندا و عبدالمجید، ۲۰۱۱). در دین اسلام هم منفعت شخصی و هم منافع عمومی به رسمیت شناخته شده و بیان شده است که تأمین رفاه جامعه در گرو حفظ حقوق فردی اشخاص خواهد بود. از این‌رو قوانین اسلامی در راستای حمایت از منافع فردی و اجتماعی و تسهیل و تکامل شرایط زندگی انسان‌ها، طراحی شده‌اند (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ کاملی، ۲۰۰۷). از حسابداران انتظار می‌رود که نسبت به جامعه احساس مسئولیت اجتماعی داشته باشند. حسابداران مانند هر فرد دیگری در تضاد بین منافع شخصی و منفعت عمومی به سر می‌برند، لذا به‌جای تأمین رفاه اجتماعی و منافع عمومی، بیشتر بر حفظ منافع شخصی تأکید می‌ورزند (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ مک‌فیل و همکاران، ۲۰۰۴).

یک وظیفه اخلاقی خواهد بود، اما این وظیفه را نیز باید با دغدغه اخلاقی انجام داد. دغدغه اخلاقی سبب می‌شود فرد در وهله اول از مخاطره‌آمیز بودن اسرار افراد یا سازمان مطمئن باشد و صرفاً به گمان و ظن اکتفا نکند و دوم آن‌که در شیوه افشا راز هم از اخلاقی بودن آن مطمئن باشد. با توجه به این‌که حرفه حسابداری ارتباطی تنگاتنگ با اطلاعات سازمان دارد، این اصل در این حرفه بسیار حائز اهمیت است و در آیین رفتار حرفه‌ای تمامی کشورها جای داده شده است (خواجه‌جو و همکاران، ۱۳۹۹).

۲.۳. مؤلفه‌های اخلاق اسلامی

کاملی^۱ (۲۰۰۷) و ماریا^۲ (۲۰۱۷) معتقدند که وحدانیت، امانت‌داری و مسئولیت پاسخ‌گویی سه مؤلفه اخلاق اسلامی بوده و جزء ارکان اخلاق اسلامی محیطی به شمار می‌آیند، بنابراین، کسب بینش نسبت به مفهوم توحید، مسئولیت پاسخ‌گویی و خیرخواهی منجر هدایت فطری افراد برای تحقق فعالیت‌های اخلاقی خواهد شد (حسینی و بابائی، ۱۳۹۸؛ بکان و بدای، ۲۰۰۵؛ کاملی، ۲۰۰۷؛ ماریا، ۲۰۱۷).

۱.۲.۳. توحید

اعتقاد به وحدانیت خداوند به‌عنوان اولین و مهم‌ترین اصل از اصول اسلامی است. در واقع، ایمان به مالکیت مطلق خداوند و نظارت الهی بر اعمال انسان، پایه و اساس اصول اعتقادی و اخلاقی انسان را تشکیل داده و منجر به اطاعت عملی از فرامین قرآن و شرع مقدس خواهد شد.

۲.۲.۳. مسئولیت پاسخ‌گویی

بنیان حسابداری غربی بر تفکیک اقتصاد از مذهب، رجحان رضایت فردی بر رضایت اجتماعی، حداکثرسازی سود به‌عنوان معیار سنجش عملکرد و تأکید بر نتیجه‌گرایی بدون توجه به آثار عملکرد واحد تجاری بر محیط قرار دارد؛ اما در حسابداری اسلامی، علاوه بر لزوم ارائه اطلاعات سودمند برای تصمیم‌گیری بر مبنای عقلانیت اقتصادی، به جنبه پاسخ‌گویی اسلامی از نظر رعایت عدل، انصاف، اخلاق و توجه به حقوق نسل‌های آینده نیز توجه می‌شود (نجفی، ۱۳۹۱). از نظر حسابداری اسلامی، این اطلاعات شامل؛ افشا اطلاعات مربوط به رعایت اصول شریعت به‌وسیله واحد تجاری، اطلاعات مربوط به منابع و اقتصادی بنگاه و آثار و تعهدات ناشی از

³ Badshah et al

⁴ Lewis

⁵ Abdul Rahman

⁶ McPhail et al

¹ Kamali

² Maria

۳.۳. مزیت‌های اخلاق اسلامی در حسابداری

- مبتنی بودن اساس آزادی و اختیار فرد در محدوده شریعت اسلامی
- نقش تعیین‌کننده در جهت رشد اقتصاد
- زیربنایی بودن این مفاهیم در اقتصاد و ارتباط آن با ایمان و عقیده به خداوند متعال
- رشد معنوی انسان
- ایجاد عدالت و انصاف در جامعه
- جلوگیری از فساد، اسراف و تبعیض طبقاتی
- به‌انجام رساندن پاسخ‌گویی نهایی به خداوند
- سازگاری و تغییرات مثبت در اجتماع
- ارتقا کارایی
- پیروی از شریعت (سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی، ۱۹۹۸).

۴.۳. تشریح پیوند میان اخلاق اسلامی و برخی از حوزه‌های مهم حسابداری

۱.۴.۳. انتظارات ذینفعان

ذینفعان، سیستم اخلاق حسابداری را همواره از سه منظر عدالت، اعتماد و تأمین منفعت عمومی مورد توجه قرار می‌دهند (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲؛ بکان و بداوی، ۲۰۰۵). از منظر اصول اخلاق اسلامی مبادلات و معاملات تجاری بایستی حلال بوده و اطلاعات حسابداری آن به‌گونه‌ای شفاف و کامل گزارش شوند. هم‌چنین، حقوق و دستمزد پرداختی به کارکنان و محصولات ارائه شده به مشتریان بایستی مناسب و منصفانه باشد (یوناندا و عبدالمجید، ۲۰۱۱).

۲.۴.۳. تئوری نمایندگی

فلسفه مادی‌گرایی و دکترین عقل‌گرایی اقتصادی که در عملکردهای جاری حسابداری نهادینه شده‌اند، برگرفته از عناصر سیستم حسابداری غربی بوده و در تضاد با سیستم‌های ارزشی جامعه اسلامی هستند. تئوری نمایندگی یکی از مهم‌ترین حوزه‌های حسابداری است که بر پایه فلسفه مادی‌گرایی بنا نهاده شده است (ناصری و محقق‌نیا، ۱۳۹۲). از منظر دیدگاه اسلامی تجارت با منفعت و ریسک (ضرر و زیان) عجین است، از این رو جهت جلوگیری از زیان سرمایه‌گذار بایستی رابطه بین سرمایه‌گذار و شرکت در قالب اصول مشارکت نه رابطه مالک - نماینده شکل گیرد. هم‌چنین، اسلام این واقعیت را بیان داشته است که مالکان

- سرمایه‌گذاران شرکت حق کسب سود را دارا می‌باشند، ولی کسب این سود بایستی منجر به زیان دیگر ذینفعان شود (گرینفیلد و همکاران^۱، ۲۰۰۸؛ ار، ۲۰۰۸). بنابراین، از نظر اسلام تأمین منفعت عمومی به‌عنوان شاخصه رفتاری معاملات تجاری گوناگون قلمداد شده و منجر به افزایش گرایش و وابستگی به صداقت و امانت‌داری، برادری و اخوت و تعاون و تشریک مساعی خواهند شد. به‌طوری‌که این قبیل شاخصه‌های اخلاقی می‌توانند مشکلات حرص (زیاده‌خواهی) و بی‌عدالتی را که در تئوری نمایندگی (مالک - نماینده) نمود می‌یابند، رفع کند.

۳.۴.۳. مدیریت سود

مدیریت سود این فرصت را در اختیار حسابداران قرار می‌دهد که از میان روش‌های گزارشگری، روشی را انتخاب نمایند که عملکرد واقعی شرکت را به‌گونه‌ای صحیح و دقیق منعکس نمی‌کند. در واقع حسابداران با به‌کارگیری تکنیک‌های مختلف مدیریت سود قادر به پنهان‌سازی واقعیت فعالیت شرکت خواهند بود. بنابراین، حسابداران غیراخلاقی به دلایل مختلف می‌توانند از تکنیک‌های متنوع مدیریت سود استفاده نمایند (ار، ۲۰۰۸).

۴.۴.۳. اقلام خارج از ترازنامه

خارج کردن اقلام از ترازنامه، در سیستم حسابداری غربی به‌عنوان عملی مجاز شناخته شده و غالباً با کمتر از واقع نشان دادن بدهی یا تعهدات همراه است (احمدیان و آقایی، ۱۳۹۲). نوعاً حسابداران از این روش به‌منظور بهتر نشان دادن وضعیت شرکت استفاده می‌نمایند. یک روش حسابداری جهت خارج کردن اقلام از ترازنامه آن است که بدهی‌ها را به یک موسسه جدید التاسیس به‌نام واحدهای با مقاصد خاص که نوعاً به‌عنوان واحدهای با منافع متغیر شناخته می‌شوند، منتقل کنیم. در این حالت دیگر بدهی در ترازنامه شرکت گزارش نخواهد شد، بنابراین خارج کردن اقلام از ترازنامه که همواره با هدف فریب ذینفعان شرکت صورت می‌گیرد، مغایر با اصول اخلاق اسلامی خواهد بود (نیکومرام و همکاران، ۱۳۹۲). لذا تحقق عدالت اجتماعی مستلزم استقرار سیستم حسابداری است که به‌صورت واضح گرایش به منافع عمومی داشته و قادر به گزارشگری و افشا کامل اطلاعات باشد (حیدرپور و همکاران، ۱۳۹۸).

¹ Greenfield et al

² Er

۵.۳. جایگاه اخلاق حرفه‌ای

رفتاری ممکن است تأثیر منفی بر اعتبار و شهرت تجارتي افراد، گروه‌ها و شرکت‌ها داشته و ناقض اجرای قوانین و فعالیت اخلاقی باشد. بنابراین، تحقق رفتار اخلاقی در مدیریت تجاری منجر به تأمین گسترده منافع عمومی خواهد شد (بانکر و کایزی، ۲۰۱۲).

۷.۳. اخلاقی فردی و اخلاق حرفه‌ای

دیدگاه اخلاقی هر فردی در قالب دو اصل کلی، اخلاق فردی و اخلاق حرفه‌ای طبقه‌بندی می‌شود. اخلاق فردی بیان‌گر اصولی است که منعکس‌کننده انتظارات جامعه از هر شخص با هر ظرفیتی است. درحالی‌که اخلاق حرفه‌ای، رفتار افراد را بر مبنای ظرفیت‌های حرفه‌ای شکل داده و توصیف‌کننده رفتاری است که در قالب فعالیت‌های حرفه‌ای نظیر حسابداری، پزشکی، حقوق و مهندسی صورت می‌پذیرد (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۹؛ یوناندا و عبدالمجید، ۲۰۱۱).

۸.۳. آیین اخلاق حرفه‌ای اسلامی

سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی، آیین اخلاق حرفه‌ای را طراحی و منتشر نموده است که دربرگیرنده قواعد شرعی اسلام و اصول توسعه‌یافته این سازمان است. عبدالرحمان بیان داشت، با وجود آن‌که آیین‌نامه اخلاق حرفه‌ای این سازمان شامل مفاهیم و اصول اخلاق اسلامی است، ولی دستورالعمل اجرایی و عملیاتی آن دارای ضعف است، صرف‌نظر از این موضوع، وی معتقد است که این آیین‌نامه می‌تواند به‌عنوان یک دستورالعمل اجرایی برای تشریح و توضیح اصول اخلاق حرفه‌ای اسلامی به دانشجویان حسابداری ارائه شود. نتایج بیشتر پژوهش‌ها بیان‌گر آن است که آیین اخلاق حرفه‌ای سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی، جامع‌ترین دستورالعمل موجود برای تربیت و بهبود شاخصه‌های اعتقادی و اخلاقی حسابداران مسلمان مؤسسات مالی و غیرمالی است (عبدالرحمان، ۲۰۰۳).

۹.۳. بحران‌های موجود در حسابداری

متسیج^۲ (۱۹۹۵) در کتابی با عنوان نقد حسابداری، بحران موجود در حسابداری را در سه جزء طبقه‌بندی و بررسی می‌کند: الف: بحران قانونی و اجتماعی: به بحرانی اشاره دارد که از منظر حسابداری، در اداره شرکت‌ها و مسائل مربوط به آن، از قبیل نظریه نمایندگی، استقلال حسابرس، فرآیند قراردادهای و از همه مهم‌تر، ایفای مسئولیت پاسخ‌گویی نهفته است.

اخلاق حرفه‌ای به معنای اخلاق کار و اخلاق مشاغل است. هوکر معتقد است در هر حرفه‌ای، آیین‌نامه اخلاقی شامل اصولی است که کلیه اعضای حرفه موظف به رعایت آن می‌باشند. در حرفه حسابداری نیز آیین اخلاق حرفه‌ای در راستای تقویت و تضمین فعالیت اخلاقی حسابداران حرفه‌ای طراحی شده و بیان‌گر دستورالعمل انجام خدمات حسابداری با کیفیت خواهد بود. این آیین‌نامه به دلیل نقش مهمی که در کنترل حسابداران حرفه‌ای و ضمانت اجرای قوانین بر عهده می‌گیرد، می‌تواند اثرات زیان‌بار مشکلات اخلاقی حسابداری را تا حد زیادی کاهش دهد. بنابراین، انتظار می‌رود که آیین اخلاق حرفه‌ای با تسهیل ایجاد محیط اخلاقی در فعالیت‌های حسابداری، گام مهمی را در جهت افزایش رفتار اخلاقی حسابداران حرفه‌ای بردارد. آیین اخلاق حرفه‌ای ممکن است به افراد فشار آورد که فعالیت‌های حرفه‌ای خود را به بهترین نحو انجام دهند. بنابراین، پذیرش آیین اخلاق حرفه‌ای مستلزم آن است که انجمن‌های حرفه‌ای و سازمان‌ها، فعالیتی را که هر شخص موظف به انجام آن است، مشخص نمایند (خواجوی و منصور، ۱۳۹۱؛ خواجوی و همکاران، ۱۳۹۹؛ هوکر^۱، ۲۰۰۱).

به سبب آن‌که قضاوت‌های حرفه‌ای حسابداری، حسابرسی، مالیات و خدمات مشاوره‌ای به‌طور مستقیم بر جامعه اثر می‌گذارند، پس حسابداران مستلزم ایفای نقش خود به‌عنوان نمایندگان اخلاقی جامعه خواهند بود. جامعه و حرفه حسابداری همواره در جستجوی آیین‌نامه‌ای است که به مراتب بیش‌تر از یک آیین اخلاق حرفه‌ای عمل نماید. تأمین چنین آیین‌نامه‌ای می‌تواند حسابداران را بدون اجبار و اکراه تشویق به رعایت اصول اخلاقی و انجام فعالیت اخلاقی نماید. در واقع چنین آیین‌نامه‌ای حسابداران را قادر به تمیز درست (حق) از نادرست (باطل)، خوب از بد، عدالت از بی‌عدالتی خواهد نمود.

۶.۳. اخلاق و تجارت

در سال‌های اخیر رسوایی‌های مالی و حسابداری سبب توجه خاص به مقوله اخلاق تجاری شده است، زیرا گسترش عیوب اخلاقی در بین فعالان تجاری منجر به انگیزش آن‌ها به فساد مالی و اخلاقی خواهد شد. در واقع، رفتار و عملکرد غیراخلاقی فعالان تجاری نظیر مدیران ارشد و حتی کارمندان جزء، کاهش یا سلب اعتماد و اطمینان ذینفعان و سرمایه‌گذاران تجاری را به همراه دارد. چنین

² Mattessich

¹ Hooker

فاسین^۱، ۲۰۰۵). اکنون در شرایط بازار رقابتی، فرایند جذب مشتریان جدید و حفظ مشتریان فعلی هزینه‌بر و وقت‌گیر شده و چنین استنباط می‌شود که با یافتن مشتری جدید، موسسه ارائه دهنده خدمات حسابداری مایل است او را برای سال‌ها حفظ کند تا از منافع ارائه خدمات به مشتری، هزینه‌های سنگین بازاریابی شرکت را جبران نماید. به طور کلی، دو نوع انحراف در بازار امروز رایج شده است:

۱- قیمت‌گذاری کمتر از واقع خدمات حسابداری

۲- تخفیف نسبت به تعرفه حسابداری

تخفیفات قابل توجهی که نسبت به سطح استاندارد دستمزدها داده می‌شود، بر مبنای منطق حرفه‌ای قابل توجیه نیست و صداقت حرفه‌ای را زیر سؤال می‌برد (رویایی و همکاران، ۱۳۹۱).

۴- بحث و نتیجه‌گیری

اخلاق حسابداری جزء جدایی‌ناپذیر حرفه حسابداری است که نادیده گرفتن آن زیان‌های غیرقابل انکاری را دربر خواهد داشت. حسابداری به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های علوم اجتماعی و یکی از عوامل تأثیرگذار بر جامعه وظیفه سنگینی را بر عهده دارد. نیاز است این حرفه در جامعه از جایگاه والا و قابل‌اعتمادی برخوردار باشد تا جامعه با تکیه بر اطلاعاتی که این علم در اختیارش می‌گذارد بتواند به‌طور صحیح تصمیم‌گیری کند، حسابداران در صورت تخلف و عدم رعایت اخلاق، می‌توانند منافع گسترده‌ای کسب کنند که به زیان نظام‌های اقتصادی خواهد بود، از سوی دیگر با افزایش رسوایی‌های مالی مشخص شد که رعایت استانداردها و ضوابط فنی در انجام مسئولیت‌های حرفه‌ای کافی نیست، بلکه حسابداران باید به ضوابط رفتاری و اخلاقی اسلامی نیز متعهد و پایبند باشند (ناداراجا و مصطفی^۲، ۲۰۱۷). اعتقادات- اسلامی و ایمان به‌مسئولیت پاسخ‌گویی، منجر به تأمین رفتار و عملکرد اخلاقی اسلامی حسابداران حرفه‌ای خواهد شد. ضوابط رفتاری و اخلاقی هر حرفه، مهم‌ترین خط مشی‌های آن را مشخص می‌کند. این خط مشی‌ها، مواردی چون ویژگی‌های اصلی حرفه، روابط اعضای حرفه با جامعه، روابط اعضای حرفه با یکدیگر و در نهایت روابط هر عضو با جامعه حرفه‌ای را دربر می‌گیرد. در این پژوهش ضرورت و نیاز به مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلام جهت حراست و حفاظت از منافع عمومی تبیین و اصول اخلاقی اسلامی معرفی گردید که می‌توان آن‌ها را به‌عنوان مبنا و چهارچوبی برای تدوین آیین رفتار اخلاق حرفه‌ای حسابداری مورد

ب: بحران اخلاقی: مشکلات ظاهرشده در روابط تجاری، کنار نهادن ارزش‌های حرفه‌ای در روابط اقتصادی و جای خالی اخلاق در تفکر حسابداری را مورد اشاره قرار داده است.

ج: بحران دانشگاهی و مراجع علمی: نواقص اساسی موجود در پژوهش‌های حرفه‌ای و دانشگاهی را مدنظر دارد که مهم‌ترین آن‌ها، عدم توجه به روح مسئولیت پاسخ‌گویی در تحقیقات حسابداری و تقدم بخشیدن بر مفاهیمی مانند اندازه‌گیری، ارزش‌گذاری و سودمندی اطلاعات در تصمیم‌گیری، نسبت به مفهوم حیاتی و اجتماعی پاسخ‌گویی است (غلامی جمرانی و همکاران، ۱۴۰۰).

۱۰.۳. مشکلات اخلاقی حسابداری در اقتصاد امروز

تنوع خدمات حسابداری

درحالی‌که نقش اصلی حسابداران تهیه تصویر از وضعیت و عملکرد مالی یک واحد تجاری است، آن‌ها نقش‌های دیگری مانند حسابرسی، برنامه‌ریزی مالی و مشاوره مالی را نیز ایفا می‌کنند. ایفای همه این نقش‌ها موجب گردید تا حرفه حسابداری از یک حرفه سنتی که بیشتر نقش گزارشگری را بر عهده داشت، به حرفه‌ای گسترده تبدیل شود. این دگرگونی منجر به ایجاد بحران برای حسابداران شده است و خلاءهای اخلاقی را هم به دنبال داشته است (کاظمی، ۱۳۹۵ و خواجوی و همکاران، ۱۳۹۹).

۱۱.۳. تمرکز واحدهای تجاری در به حداکثر رساندن سود

حرفه حسابداری یک حرفه مفید و شرافتمند است که در سال‌های اخیر تحت تأثیر فشارهای محیطی خاص قرار گرفته است. شرکت‌های بزرگ برای گزارش سود بیشتر و فریب سرمایه‌گذاران متوسل به تقلب‌های حسابداری شده‌اند. چنین تقلب‌هایی تضعیف کسب و کار را در پی داشته است (آقایی و حصارزاده، ۱۳۹۱).

۱۲.۳. بازار رقابتی خدمات حسابداری

بازار رقابتی دنیای اقتصادی امروز علاوه بر فواید و مزایایی که برای مشتریان در جهت استفاده از محصولات باکیفیت بهتر و قیمت پایین‌تر داشته، پیامدهای غیراخلاقی زیادی نیز برای رقابت عرضه‌کنندگان کالا و خدمات در پی داشته است. حرفه حسابداری نیز در بازار رقابتی برای عرضه خدمات حسابداری کم‌وبیش با چنین معضلاتی مواجه است. دو اصل استقلال و بی‌طرفی و درست‌کاری که باید در ارائه خدمات حسابداری رعایت شوند، در بازار کنونی دچار خدشه شده است (خواجوی و همکاران، ۱۳۹۹)؛

¹ Fassin

² Nadaraja & Mustapha

یافته است و این در حالی است که متأسفانه برای آموزش رفتار اخلاقی به دانشجویان درسی در نظر گرفته نشده است (خرمین و حسینی، ۱۳۹۳؛ خرمین و همکاران، ۱۳۹۴). یکی دیگر از ویژگی‌های نامطلوب برنامه درسی فعلی حسابداری این است که موضوعات ایدئولوژیک و مذهبی از قبیل اخلاق اسلامی و متون اسلامی در آن لحاظ نمی‌شود. درحالیکه گنجاندن این موضوعات در برنامه درسی، درک دانشجویان را از اخلاق اسلامی افزایش می‌دهد و در شکل‌گیری شخصیت اخلاقی آن‌ها مؤثر است. در حقیقت آموزش اخلاق اسلامی در رشته حسابداری مغفول واقع شده و با توجه به جایگاه اخلاق و ارزش‌های اسلامی در تعلیم و تربیت اسلامی و نقش تأثیرگذار آن بر توسعه فضایل اخلاقی دانشجویان و ترویج فرهنگ و سبک زندگی اسلامی، به‌نظر می‌رسد آموزش اخلاق و ارزش‌های اسلامی در برنامه درسی حسابداری در دانشگاه‌ها بتواند در اصلاح، بازسازی، تغییر و بهینه‌سازی برنامه درسی حسابداری برای پیش‌برد اهداف نظام آموزشی سودمند باشد و اعتماد عمومی را نسبت به حرفه حسابداری افزایش دهد (بونکر و کیسی^۳، ۲۰۱۲).

نهادینه کردن اخلاق در سیستم آموزش حسابداری بایستی به یک اصل و نه یک انتظار تبدیل شود. در واقع حسابداران حرفه‌ای جهت تأمین رفاه عمومی، نیازمند کسب مهارت نسبت به قضاوت‌های اخلاقی می‌باشند (رحیمیان، ۱۳۸۴). تحقق و افزایش رفتار اخلاقی حسابداران حرفه‌ای مستلزم چیزی فراتر از اصول آیین اخلاق حرفه‌ای فعلی است و تأمین این مهم تنها در سایه نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی اسلامی در سیستم آموزش حسابداری و آیین اخلاق حرفه‌ای آن میسر می‌گردد (خرمین و حسینی، ۱۳۹۳؛ خرمین و همکاران، ۱۳۹۴؛ اسمیت^۴، ۲۰۰۳).

منابع

آذین‌فر، کاوه، رضانی، حسین‌رضا، فلاح، رضا و غلام نیا روشن، حمیدرضا (۱۴۰۱). نقش فرهنگ اسلامی در مسئولیت‌پذیری حسابرسان و کیفیت حسابرسی در شرایط محیطی ایران. نشریه علمی حسابداری مدیریت، ۱۵(۴)، ۲۳-۴۰.
<https://sid.ir/paper/1063305/fa>
 آقایی، محمدعلی و حصارزاده، رضا (۱۳۹۱). مدل‌سازی مفهومی اخلاق حسابداری و بررسی دیدگاه حسابداران. *اخلاق در علم و فناوری*، ۷(۳)، ۵۳-۶۴.

<http://ethicsjournal.ir/article-1-689-fa.html>

استفاده قرار داد. احترام و تکریم دیگران، آزادی، عدالت، امانت‌ورزی، صداقت، مسئولیت‌پذیری، مدارا و سعه‌صدر، نقادی و انتقادپذیری، اعتدال، فروتنی و مهربانی و رازداری، مهم‌ترین اصول اخلاقی اسلامی هستند (خواجوی و همکاران، ۱۳۹۹؛ آرم استرانگ^۱، ۱۹۹۰). در حاضر اقتصاددانان به این باور رسیده‌اند که نظام حسابداری سنتی در حل مشکلات فقر و از بین بردن بسیاری از ناهماهنگی‌ها شکست خورده است و تنها نظریه‌های در قالب شریعت اسلامی است که می‌تواند جامعه را از گرفتاری نجات دهد، پس نیاز به مفاهیم ارزشی و اخلاقی اسلامی در حرفه حسابداری به‌عنوان یک اصل، احساس شد (باکار^۲، ۲۰۰۷). با توجه به پژوهش انجام شده، دولت، انجمن‌های حرفه‌ای، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی انتظار می‌رود در راستای رعایت اخلاق و حسابداری اسلامی به جامعه کمک کنند:

۱- نقش پررنگ دولت: دخالت دولت با وضع قوانین خاص، برای افرادی که خلاف قوانین عمل می‌کنند.

۲- انجمن‌های حرفه‌ای: این انجمن‌ها می‌توانند در اموری که دولت نمی‌تواند دخالت کند وارد شوند و در واقع با وضع اصول و احکام اخلاق حرفه‌ای نقش مهم‌تری برای حفظ حیثیت حرفه‌ای ایفا نمایند.

۳- دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی: این انتظار از دانشگاه‌های مدیریت و حسابداری می‌رود، دانشجویانی را تعلیم دهند که بتوانند آینده این حرفه را بهبود ببخشند.

در سال‌های اخیر، جامعه بشری به این نتیجه رسیده است که تربیت و پرورش شهروندان اخلاق‌مدار در گرو توسعه و گسترش صفات اخلاقی متعالی خواهد بود. جوامع مختلف برای تربیت نسل‌های اخلاقی خود، راهکارهایی متفاوتی را دنبال نموده‌اند، که مهم‌ترین آن نهادینه کردن اصول اخلاق اسلامی در دانشجویان است. از این‌رو در چنین جوامعی، اخلاق در حال تبدیل شدن به مهم‌ترین عنصر سیستم آموزش حسابداری خواهد بود. در واقع تربیت اخلاقی دانشجویان به توسعه و تقویت دیدگاه اخلاقی آن‌ها کمک خواهد نمود (ژاکلین و همکاران، ۲۰۰۷؛ مک‌فیل و همکاران، ۲۰۰۴).

یکی از نقاط ضعف اساسی برنامه درسی فعلی حسابداری در دانشگاه‌ها، عدم تخصیص زمان مناسب برای آموزش تفکر اخلاقی برای رویارویی با مسائل حسابداری است. در برنامه درسی فعلی حسابداری زمان زیادی برای آموزش دروس تخصصی تخصیص

³ Bunker & Casey

⁴ Smith

¹ Armstrong

² Bakre

اسدی، علی (۱۳۹۳). نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی. *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۲(۵)، ۲۵-۳۹. <https://sid.ir/paper/244298/fa>

اسماعیلی، آزاده، گل‌سرخ، مهسا و زارعی، رضا (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر اخلاق حرفه‌ای در حسابداری و حسابرسی از بعد فردی. *مدیریت بازرگانی بین‌المللی*، ۱۰(۷)، ۱۱۴۱-۱۱۵۰. <https://civilica.com/doc/259372>

احمدیان، وحید و آقایی، محمدعلی (۱۳۹۲). بررسی ناسازگاری‌های چارچوب حسابداری اسلامی و حسابداری متعارف. *همایش سراسری حسابداری ایران*، مشهد. <https://sid.ir/paper/853696/fa>

حسینی الاصل، محسن، و جهان‌شاد، آریتا. (۱۳۹۸). ضرورت گسترش سطح افشاء و توسعه گزارش‌های مالی در بستر حسابداری اسلامی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی (پژوهشنامه حسابداری مالی و حسابرسی)، ۱۱(۴۴)، ۲۱۷-۲۴۹. <https://sid.ir/paper/198206/fa>

حسینی، سید علی و بابایی، فاطمه (۱۳۹۸). ضرورت آموزش اخلاق و ارزش‌های اسلامی در برنامه درسی حسابداری در دانشگاه‌ها. *فصلنامه پژوهش حسابداری و حسابرسی*، ۹(۱)، ۲۱-۴۰. <https://doi.org/10.22051/ijar.2019.24928.1494>

حسینی الاصل، محسن، حیدرپور، فرزانه، و تازی وردی، یداله (۱۳۹۸). بررسی امکان تعدیل برخی از مؤلفه‌های چارچوب گزارشگری مالی مرسوم متناسب با اهداف گزارشگری مالی اسلامی؛ همگرا با استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی. *حسابداری ارزشی و رفتاری*، ۴(۷)، ۳۴۳-۳۸۰. <https://sid.ir/paper/360801/fa>

خرمین، منوچهر و حسینی، عایشه (۱۳۹۳). حسابداری اسلامی با تمرکز بر زکات نقش محوری دانشگاهی. *مجله پژوهش در تجارت و حسابداری*، ۲(۳)، ۱۰-۱۶. <https://civilica.com/doc/345536>

خرمین، منوچهر، طالب‌نیا، قدرت‌الله، خرمین، محمود و خرمین، موسی (۱۳۹۴). *حسابداری اسلامی با تأکید بر معیارهای اندازه‌گیری اخلاقی. اولین کنفرانس بین‌المللی حسابداری، مدیریت و علوم اجتماعی، رشت*. <https://civilica.com/doc/345537/>

خواجوی، شکرالله و منصوری، شعله (۱۳۹۱). انصاف و جایگاه آن در نظام پاسخ‌گویی مالی. *مطالعات حسابداری و حسابرسی*، ۱(۲)، ۲۲-۲۹. https://www.iaaaas.com/article_105379.html

خواجوی، شکرالله، اعتمادی عیدگاهی، سارا و قدیریان آرانی، محمدحسین (۱۳۹۹). اصول اخلاق اسلامی: چارچوبی برای تدوین آیین رفتار حرفه‌ای حسابداری. *پژوهش حسابداری و حسابرسی*، ۱۰(۳)، ۱-۳۰. https://jaacsi.alzahra.ac.ir/article_5023.html

رحیمیان، نظام‌الدین (۱۳۸۴). قضاوت و تصمیم‌گیری در حسابرسی.

مجله *حسابدار رسمی*، ۱۰۳-۱۲۰. <https://sid.ir/paper/498256/fa>

رویایی، رمضانعلی، طالب‌نیا، قدرت‌الله، و حساس یگانه، یحیی (۱۳۹۱). ادراک حساب‌رسان از رهبری مورد اعتماد و فرهنگ اخلاق محور بر رفتارهای کاهنده کیفیت حسابرسی. *علوم مدیریت ایران*، ۷(۲۵)، ۱-۲۲. <https://sid.ir/paper/504660/fa>

شیروانی، علی (۱۳۸۷). ساختار کلی اخلاق اسلامی. *فصلنامه قبات*، ۴(۱۳)، ۳۸-۵۲. <http://noo.rs/FifWW>

طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*، جلد ۵. علی‌دوست، ابوالقاسم (۱۳۹۵). ظرفیت‌های فقه اسلامی در مواجهه با مسائل معاصر جهان. *اقتصاد اسلامی*، ۱۶(۶۲)، ۶۱-۷۸. <https://sid.ir/paper/99729/fa>

علیدوستی شهرکی، ناصر (۱۳۸۹). انصاف در حل اختلافات سرمایه‌گذاری خارجی. *مطالعات حقوق خصوصی*، ۴۰(۳)، ۲۶۱-۲۷۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25885618.1389.40.3.15.0>

غلامی جگرانی، رضا، زارع، ایمان، مرادی، محمد، بابایی فرد، اسدالله و جهانگیرنیا، حسین (۱۴۰۰). پاسخگویی در حسابداری از منظر اسلام با محوریت تئوری ساخت یابی. *دو فصلنامه علمی تحقیقات مالی اسلامی*، ۱۰(۲)، ۸۳۱-۸۵۵. <https://doi.org/10.30497/ifr.2021.241861.1667>

فرامرزقراملکی، احد. (۱۳۸۱). اخلاق حرفه‌ای در مدیریت علوی. *اندیشه حوزه*، ۳۲، ۶۴-۷۸. <http://noo.rs/wyqJW>

فرامرز قراملکی، احد (۱۳۸۹). درآمدی بر اخلاق حرفه‌ای. *سرآمد*، چاپ ۳.

فرمهبینی فراهانی، محسن و اشرفی، فاطمه (۱۳۹۳). اصول اخلاق حرفه‌ای در نهج‌البلاغه. *پژوهش‌نامه علوی*، ۱(۵)، ۶۷-۸۶. https://alavi.ihs.ac.ir/article_1262.html

قرآن کریم.

قربانی لاهیجی، زین‌العابدین (۱۳۸۴). نخستین رساله اخلاق و تربیت اسلامی از امام علی. انتشارات انصاریان.

کاظمی، مریم (۱۳۹۵). تأثیر رفتار حرفه‌ای حسابدار بر عملکرد شرکت. *چهارمین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و حسابداری*. <https://civilica.com/doc/518214>

کمالی، محمد (۱۳۷۰). اصول فقه اسلامی. *کمبریج، انجمن متون اسلامی*، ۲۸۳-۲۹۶.

مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۱). *بحارالانوار*. دار احیاء التراث العربی، بیروت.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۱). *مجموعه آثار*. صدرا، قم، جلد ۳ و ۲.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۴). *کاوشی در نهج‌البلاغه*. انتشارات صدر.

موسوی، سیدزین‌العابدین، آقایی جنت‌مکان، حسین، و نوروزی، نورمحمد. (۱۳۹۷). نقش اخلاق اسلامی در حکمرانی مطلوب. *پژوهش‌های اخلاقی (انجمن معارف اسلامی)*، ۸(۴)، ۲۰۳-۲۲۴. <https://sid.ir/paper/396389/fa>

اسدی، علی (۱۳۹۳). نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی. *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۲(۵)، ۲۵-۳۹. <https://sid.ir/paper/244298/fa>

اسماعیلی، آزاده، گل‌سرخ، مهسا و زارعی، رضا (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر اخلاق حرفه‌ای در حسابداری و حسابرسی از بعد فردی. *مدیریت بازرگانی بین‌المللی*، ۱۰(۷)، ۱۱۴۱-۱۱۵۰. <https://civilica.com/doc/259372>

احمدیان، وحید و آقایی، محمدعلی (۱۳۹۲). بررسی ناسازگاری‌های چارچوب حسابداری اسلامی و حسابداری متعارف. *همایش سراسری حسابداری ایران*، مشهد. <https://sid.ir/paper/853696/fa>

حسینی الاصل، محسن، و جهان‌شاد، آریتا. (۱۳۹۸). ضرورت گسترش سطح افشاء و توسعه گزارش‌های مالی در بستر حسابداری اسلامی. پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی (پژوهشنامه حسابداری مالی و حسابرسی)، ۱۱(۴۴)، ۲۱۷-۲۴۹. <https://sid.ir/paper/198206/fa>

حسینی، سید علی و بابایی، فاطمه (۱۳۹۸). ضرورت آموزش اخلاق و ارزش‌های اسلامی در برنامه درسی حسابداری در دانشگاه‌ها. *فصلنامه پژوهش حسابداری و حسابرسی*، ۹(۱)، ۲۱-۴۰. <https://doi.org/10.22051/ijar.2019.24928.1494>

حسینی الاصل، محسن، حیدرپور، فرزانه، و تازی وردی، یداله (۱۳۹۸). بررسی امکان تعدیل برخی از مؤلفه‌های چارچوب گزارشگری مالی مرسوم متناسب با اهداف گزارشگری مالی اسلامی؛ همگرا با استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی. *حسابداری ارزشی و رفتاری*، ۴(۷)، ۳۴۳-۳۸۰. <https://sid.ir/paper/360801/fa>

خرمین، منوچهر و حسینی، عایشه (۱۳۹۳). حسابداری اسلامی با تمرکز بر زکات نقش محوری دانشگاهی. *مجله پژوهش در تجارت و حسابداری*، ۲(۳)، ۱۰-۱۶. <https://civilica.com/doc/345536>

خرمین، منوچهر، طالب‌نیا، قدرت‌الله، خرمین، محمود و خرمین، موسی (۱۳۹۴). *حسابداری اسلامی با تأکید بر معیارهای اندازه‌گیری اخلاقی. اولین کنفرانس بین‌المللی حسابداری، مدیریت و علوم اجتماعی، رشت*. <https://civilica.com/doc/345537/>

خواجوی، شکرالله و منصوری، شعله (۱۳۹۱). انصاف و جایگاه آن در نظام پاسخ‌گویی مالی. *مطالعات حسابداری و حسابرسی*، ۱(۲)، ۲۲-۲۹. https://www.iaaaas.com/article_105379.html

خواجوی، شکرالله، اعتمادی عیدگاهی، سارا و قدیریان آرانی، محمدحسین (۱۳۹۹). اصول اخلاق اسلامی: چارچوبی برای تدوین آیین رفتار حرفه‌ای حسابداری. *پژوهش حسابداری و حسابرسی*، ۱۰(۳)، ۱-۳۰. https://jaacsi.alzahra.ac.ir/article_5023.html

رحیمیان، نظام‌الدین (۱۳۸۴). قضاوت و تصمیم‌گیری در حسابرسی.

- Badshah, I., Mellemvik, F., & Timoshenko, T. (2013). Accounting Measurements: Islamic Perspective Versus Financial Accounting Perspective. *Asian Economic and Financial Review*, 3(2), 243-258. <https://archive.aessweb.com/index.php/5002/article/view/989>
- Bakar, M.A., Mohamed, S.T.M., & Abdul Majid, A. (2003). Ethics and the accounting profession in Malaysia. *National Accounting Research Journal*, 1(1), 105-122. <http://dx.doi.org/10.1108/19852510380000502>
- Bakre, O.M. (2007). The unethical practices of accountants and auditors and the compromising stance of professional bodies in the corporate world: Evidence from corporate Nigeria. In *Accounting Forum*, 31(3), 277-303. doi: [10.1016/j.accfor.2007.06.001](https://doi.org/10.1016/j.accfor.2007.06.001)
- Baydoun, N. & Willet, R. (2000). Islamic Corporate Reports *Abacus*, 36(1), 21-91. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-6281.00054>
- Beekun, R. & Badawi, J. (2005). Balancing ethical responsibility among multiple organizational stakeholders: The Islamic perspective. *Journal of Business Ethics*, 60, 131-145. <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-004-8204-5>
- Bunker, R.B. & Casey, K.M. (2012). Facilitating payments versus bribes: Are we sending conflicting ethical signals in accounting education? *International Journal of Business and Social Science*, 3(8), 47-50. http://ijbssnet.com/journals/Vol_3_No_8_Special_Issue_April_2012/5.pdf
- Dusuki, A.W. (2008). What does Islam say about corporate social responsibility? *Review of Islamic Economics*, 12(1), 5-28. <https://www.iefpedia.com/english/wp-content/uploads/2009/09/What-Does-Islam-Say-About-Corporate-Social-Responsibility-CSR.pdf>
- Er, M. (2008). Corruption from the Islamic Perspective: Some recommendations for the mena region. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1(1), 31-51. <http://dx.doi.org/10.1108/17538390810864241>
- Fassin, Y. (2005). The reasons behind non-ethical behaviour in business and entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 60 (3), 265-279. <https://doi.org/10.1007/s10551-005-0134-3>
- Greenfield, A.C., Norman, C.S. & Wier, B. (2008). The effect of ethical orientation and professional commitment on earnings management behavior. *Journal of Business Ethics*, 3(83), 419-434. <https://doi.org/10.1007/s10551-007-9629-4>
- Helps, L. (1994). Should we teach ethics in accounting education? *Management accounting*, 72(6), 46. https://jaacsi.alzahra.ac.ir/article_5023.html
- Hooker, B. (2001). *Self-interest, ethics, and the profit*
- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۵). اخلاق اسلامی و مذهب اقتصادی اسلام. *اقتصاد اسلامی*، ۱۶(۶۲)، ۳۳-۵۹. <https://sid.ir/paper/99733/fa>
- محقق نیا، محمدجواد، و ناصری، کامران. (۱۳۹۲). اخلاق حسابداری با تأکید بر دیدگاه اسلامی. *همایش سراسری حسابداری ایران*. <https://sid.ir/paper/849936/fa>
- نجفی، ابراهیم (۱۳۹۱). درآمدی بر دکتترین حسابداری اسلام. *مقالات منتخب نخستین همایش ملی، حسابداری ارزشی، دانشگاه علوم اقتصادی*، ۱۳-۱۷. <https://civilica.com/doc/885005>
- غلامی جمکرانی، رضا، نیکومرام، هاشم، و رهنمای رودپیشی، فریدون. (۱۳۹۲). ضرورت چارچوب نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی از منظر خبرگان حرفه‌ای و دانشگاهی. *تحقیقات مالی اسلامی*، ۳(۱) (پیاپی ۵)، ۳۵-۷۱. <https://sid.ir/paper/254901/fa>
- Abdul Rahman, A.R. (2003). Ethics in Accounting Education: Contribution of the Islamic Principle of Maslahah. *IJUM Journal of Economics and Management*, 11(1), 31-49. <https://journals.iium.edu.my/enjournal/index.php/enmj/article/view/85>
- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). (1998). <https://aaoifi.com/?lang=en>
- Ahmad, N.L. & Ahmed, H. (2017). The Acceptability and Impact of Sharia Foundation of Islamic Ethics in Accounting Education. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(2), 494-506. https://hrmars.com/papers_submitted/2659/The_Acceptability_and_Impact_of_Sharia_Foundation_of_Islamic_Ethics_in_Accounting_Education.pdf
- Ahmad, N.L., Ahmed, H. & Mustaffa, W.S. (2017). The Significance of Islamic Ethics to Quality Accounting Practice. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(10), 693-793. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v7-i10/3425>
- Alam, K.F. (1998). Ethics and accounting education. *Teaching business ethics*, 2(3), 261-272. <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1009743030087>
- Alani, F.S. & Alani, H.K. (2012). The Role of Islamic Ethics in Accounting Environment, *IOSR. Journal of Business and Management*, 2(1), 26-30. <http://dx.doi.org/10.9790/487X-0212630>
- Armstrong, M.B. (1990). Professional ethics and accounting education: a critique of the 8-step method. *Business & Professional Ethics Journal*, 9(1), 181-191. <https://doi.org/10.5840/bpej199091/22>

- sensitivity of accounting students: Evidence from Malaysia. *International Review of Management and Marketing*, 7(1).
<https://www.econjournals.com/index.php/irmm/article/view/3520>
- Shaukat, A. (2017). Development of Islamic Accounting Theory: Principle of Shahadat (Testimony)-Second Principle. *International Review of Business Research Papers*, 3(3), 56-68.
<http://www.dl.ediinfo.ir/Development%20of%20Accounting%20Theory%20Based%20on%20Islamic%20Teachings.pdf>
- Shibly, A. (2018). Conventional and Islamic Perspective in Accounting: Potential for Alternative Reporting Framework. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 12(2), 244-247.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.1315773>
- Smith, L.M. (2003). A fresh look at accounting ethics. *Accounting Horizons*, 17(1), 47-49.
<https://ssrn.com/abstract=905142>
- Williamson, O.E. (2000). The new institutional economics: Taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613.
<https://www.jstor.org/stable/2565421>
- Yaya, R. & Hameed, S. (2004). *Objectives and Characteristics of Islamic Accounting*. Yogyakarta, Indonesia, Academicians in Accounting Perceptions of Muslim Conference paper.
<http://repository.umy.ac.id/handle/123456789/5020>
- Yunanda, R.A. & Abd. Majid, N.B. (2011). The Contribution of Islamic towards ethical accounting practices. *Issues in Social and Environmental Accounting*, 5(1), 124-137.
<http://dx.doi.org/10.22164/isea.v5i2.56>
- motive*. Business Ethics, Cowton and Crisp, Oxford University Press.
- Hossain, K., Karim, M.S. & Islam, S. (2007). A Comparative Analysis of Conventional Ethical Code and Islamic Ethical Code in Accounting Profession. *Thoughts on Economics*, 20(1).
<https://doi.org/10.22051/ijar.2019.24928.1494>
- Itani, T. (2015). *Quran: Arabic and English in parallel*, Clear Quran, Canada.
- Jackling, B., Cooper, B.J., Leung, P. & Dellaportas, S. (2007). Professional accounting bodies, perceptions of ethical issues, causes of ethical failure and ethics education. *Managerial Auditing Journal*, 22(9), 928-944.
<http://dx.doi.org/10.1108/02686900710829426>
- Johari, N., Mustaffha, N. & Deni, M.I. (2016). Integration of Islamic values in accounting education, accounting academician perspectives. *e Jurnal Penyelidikan dan Inovasi*, 3(1), 61-83.
https://www.researchgate.net/publication/301886611_integration_of_islamic_values_in_accounting_education_accounting_academician_perspectives
- Kamali, M.H. (2007). *Principles of Islamic Jurisprudence*. Kuala Lumpur: Adiwarna Utama.
- Keller, S. (2007). Do gender, educational level, religiosity and work experience affect the ethical decision making of U.S. accountants? *Critical Perspectives on Accounting*, 18, 299-314.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.cpa.2006.01.006>
- Kidwell, L.A., Fisher, D.G., Braun, R.L. & Swanson, D.L. (2012). Developing Learning Objectives for Accounting Ethics Using Bloom's Taxonomy, Accounting Education. *an international journal*, 22(1), 44-65.
<https://doi.org/10.1080/09639284.2012.698478>
- Kieso, D.E. & Weygandt, J.J. (1998). *Intermediate Accounting*. John Wiley & Sons 9th edition.
- Lewis, M.K. (2001). Islam and accounting. *Accounting Forum*, 25(2), 103-127.
<https://doi.org/10.1111/1467-6303.00058>
- Maria, M. (2017). The Development of Learning Model for Accounting Education Based on Islamic Ethics in Higher Institutions. *International Journal of Education and Social Science*, 4(5), 33-41.
<https://doi.org/10.22051/ijar.2019.24928.1494>
- McPhail, K., Gorringer, T. & Gray, R. (2004). Accounting and theology, an introduction: Initiating a dialogue between immediacy and eternity, Accounting. *Auditing Accountability Journal*, 17(3), 320-326.
<https://doi.org/10.1108/09513570410545768>
- Mattessich, R. (1995). *Critique of Accounting*. USA. Quorum Books.
https://books.google.com/books/about/Critique_of_Accounting.html?id=KGgUAQAAMAAJ
- Nadaraja, S.R. & Mustapha, M. (2017). Ethical